

بررسی کتاب‌ها و مقالات تخصصی منتشر شده در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال ۱۳۹۰

امیرحسام رادفر^۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۰/۰۸/۱۲ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۱/۲۵

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش کشف محتوای موضوعی کتاب‌های منتشر شده و مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران در سال ۱۳۹۰ است.

روش پژوهش: این پژوهش به روش کتاب‌سنجی و تحلیل محتوا بر روی کلیه کتب تخصصی و مقالات نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی با درجه علمی- پژوهشی منتشره در سال ۱۳۹۰، شامل ۷۸ کتاب منتشر شده و ۲۴۷ مقاله به چاپ رسیده، انجام گرفت. گردآوری اطلاعات از طریق کتاب‌شناسی ملی ایران، بانک اطلاعاتی خانه کتاب ایران، بانک اطلاعات نشریات کشور، فهرست انتشارات ناشران مختلف انجام گرفته و تحلیل‌های آماری با استفاده از نرم افزار Spss صورت پذیرفته است.

یافته‌ها: نتایج حاصل از تحلیل آماری داده‌های پژوهش نشان داد، بیشترین پوشش موضوعی کتب به مقوله کتابداری و اطلاع‌رسانی مربوط بوده و در نشریات به فناوری اطلاعات و ارتباطات اختصاص دارد.

نتیجه‌گیری: نتایج همچنین نشان می‌دهند ۶۹ درصد کتاب‌ها و ۶۲ درصد مقالات نشریات را متخصصان مرد و مابقی حاصل تلاش فرهیختگان زن در این رشته است. همچنین میان مقالات و کتب تألیفی و ترجمه‌ای از نظر کمی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

واژگان کلیدی: علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتب، مقالات، مجلات تخصصی، گرایش موضوعی، ناشران، مؤلفان، مترجمان.

مقدمه و بیان مسئله

تا پیش از انقلاب‌های الکترونیکی، ارتباطی و اطلاعاتی، نشر در خدمت انتقال اطلاعات بود و با ابزارها، روش‌ها و دستاوردهای خود وظیفه پراکنش اطلاعات را در جامعه عهده‌دار بود. اطلاع‌رسانی هم به نوبه خود در خدمت نشر بود و هر دستاوردی که داشت یا می‌یافت در خدمت نشر قرار می‌داد. در واقع نشر سرچشمه تولید اطلاعات بود و همه کسانی که به وظیفه اطلاع‌رسانی مشغول بودند می‌دانستند که اگر این سرچشمه نباشد، جریان اطلاعاتی بی‌درنگ خواهد خشکید (آذرنگ، ۱۳۷۸).

انجام پژوهش‌هایی در زمینه نشر در ایران و گردآوری مجموعه آمارها، ارقام، داده‌های منبع‌شناختی و سایر داده‌های مربوط به نشر و متمرکز ساختن آن‌ها تحت نظامی یگانه که در خدمت نشر باشد از گام‌های نخستین مطالعه و برنامه‌ریزی است.

۱. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه تربیت مدرس Amirradfar1390@yahoo.com

بلوغ، پویایی و نو اندیشی هر رشته علمی را می‌توان با توجه به فعالیت‌های پژوهشی آن رشته سنجید. تجلی این فعالیت‌ها ممکن است به صورت‌های گوناگون باشد که این گوناگونی به تناسب رشته علمی و ضرورت‌های آن متفاوت است. بستر این فعالیت‌ها ممکن است در کلاس درس، آزمایشگاه، کارگاه صنعتی، کتابخانه و مانند آن باشد، اما بستر عمل و آزمایش علمی هر چه که باشد، داوری درباره نتایج و تجارب کسب شده تنها از طریق صورت مکتوب یا مضبوط آن میسر است.

انتشار کتاب در هر جامعه از شاخص‌های عمده رشد فکری و معنوی است و نشر به عنوان فعالیت فرهنگی از شاه‌رگ‌های حیاتی جامعه پویا و روبه پیشرفت است. امروزه میزان انتشار کتاب در هر جامعه به عنوان یکی از ملاک‌های پیشرفت و توسعه‌یافتگی محسوب می‌شود (حری، ۱۳۷۹، ص ۹). از دیگر سوی، مجلات نیز به منزله معتبرترین مجرای ارتباط اهل دانش و پژوهش پیوسته در کانون توجه مجامع علمی، مراکز پژوهشی و علاقه‌مندان علم و تحقیق بوده است (عبد خدا، ۱۳۸۸، ص ۲۳).

بنابراین می‌توان گفت کتاب‌ها و مجلات علمی تخصصی از مجاری مهم تولید و ارتباط علمی تلقی شده و سعی در ایفای این دو کارکرد اساسی میان اندیشمندان در حوزه‌های مختلف علمی دارند. بررسی تاریخی علوم نشان می‌دهد که عوامل مؤثری در شکل‌گیری، پیدایش، رشد و توسعه یافتگی علوم به طور عام، و دانش کتابداری و اطلاع‌رسانی به طور خاص، نقش داشته‌اند که از آن میان می‌توان کتاب‌ها و مجلات علمی تخصصی را مورد نظر قرار داد.

تحقیقات اجتماعی بر اساس ملاک‌های متعددی طبقه‌بندی می‌شوند که یکی از این معیارها بر حسب نوع داده‌ها است. از آنجا که دو نوع داده در زمینه‌های اجتماعی مشاهده می‌گردد، می‌توان انواع تحقیقات اجتماعی را طبقه‌بندی نمود که تحلیل محتوا به بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی می‌پردازد.

تحلیل محتوا از روش‌های عمده مشاهده اسنادی است که به وسیله آن می‌توان متون، اسناد و مدارک و به واقع هر نوع سند ثبت و ضبط شده‌ای را خواه مربوط به گذشته و خواه مربوط به زمان حال مورد ارزیابی و تحلیلی منظم‌تر، دقیق‌تر و از همه مهم‌تر با درجات بالاتری از پایایی قرار داد. تحلیل محتوا روشی است که در آن، پژوهشگران به آزمون دستاوردهای ارتباطات اجتماعی انسان‌ها که نوعاً از جنس اسناد و مدارک (مکتوب و غیرمکتوب) است، می‌پردازد (صدیق سروستانی، ۱۳۷۵).

حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی گرچه بخشی از شرایط مناسب برای شکل‌گیری زیرساخت‌های پژوهشی و علمی هر جامعه را فراهم می‌سازد، از منظری دیگر به عنوان رشته‌ای علمی می‌تواند از همان مقدمات و امکانات زیرساختی جهت تحقق فعالیت‌های علمی و پژوهشی خویش سود جوید. بنابراین، از این دیدگاه نیز می‌تواند موضوع مطالعه و پژوهش قرار گیرد.

پس به منظور اصلاح و رشد نهادهای کتابداری و اطلاع‌رسانی باید به تأمین خوراک آن‌ها یعنی کتاب‌ها و مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی پردازیم. از آنجایی که کتاب‌ها و مجلات یکی از مهمترین منابع اطلاعاتی هر حوزه تخصصی هستند و به ارائه اطلاعات پایه و روزآمد می‌پردازند، موجبات پیشرفت هر رشته را فراهم می‌سازند.

پژوهش حاضر بر آن است که به بررسی محتوایی کتاب‌ها و مقالات منتشر شده در مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران پردازد. در حقیقت این پژوهش تصویری از فعالیت‌های علمی و پژوهشی متخصصان این حوزه را در زیر شاخه‌های موضوعی مربوطه در داخل کشور ترسیم می‌نماید.

یافته‌های این بررسی جهت تعیین حوزه‌های پژوهشی و شناسایی موضوعاتی که در انزوا قرار گرفته‌اند و همچنین جهت تعیین سرفصل‌ها و اولویت‌های پژوهشی آینده مؤثر خواهد بود. همچنین این پژوهش می‌تواند مسئولان را از وضعیت مقالات ارائه شده در منابع معتبر و تخصصی آگاه ساخته و آنان را در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های آتی به منظور غنی کردن و اعتلا و توسعه کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران یاری نماید.

با استفاده از یافته‌های این پژوهش، تبادل اطلاعات تخصصی این رشته در حوزه‌های مختلف روشن خواهد شد. همچنین مقایسه این دو نوع تولید علمی می‌تواند بیانگر نگرش تولیدکنندگان آنها، نوع مسائل مورد علاقه و یا مبتلا به و سیر شکل‌گیری این تولیدات باشد. از سوی دیگر، بررسی تولیدات منتشر شده در هر حوزه علمی می‌تواند نقاط ضعف و قوت آنها، از جمله نویسندگان کلیدی، نهادهای پژوهشی با تولید بالا و پراکندگی موضوعات مختلف را مشخص نماید.

پرسش‌های پژوهش

1. گرایش موضوعی کتاب‌های تخصصی منتشر شده در سال 1390 چگونه است؟
2. گرایش موضوعی مقالات تخصصی منتشر شده در سال 1390 چگونه است؟
3. میزان مشارکت مردان و زنان در تولید کتب تخصصی منتشر شده در سال 1390 چگونه است؟
4. میزان مشارکت مردان و زنان در تولید مقالات تخصصی منتشره در سال 1390 چگونه است؟
5. میزان مشارکت مردان و زنان در تولید مجموع کتاب‌ها و مقالات منتشره حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 چگونه است؟
6. چه میزان از کتاب‌های تخصصی منتشر شده در سال 1390 به شکل تألیف و چه میزان به شکل ترجمه ارائه گردیده‌اند؟
7. چه میزان از مقالات تخصصی منتشر شده در سال 1390 به شکل تألیف و چه میزان به شکل ترجمه ارائه گردیده‌اند؟
8. کدام ناشر در انتشار کتاب‌های تخصصی نقش بیشتری داشته‌اند؟
9. فعال‌ترین پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه کتاب چه کسانی هستند؟
10. فعال‌ترین پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه مقالات چه کسانی هستند؟
11. میزان مشارکت استان‌ها در تولید منابع منتشره حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 چگونه است؟

فرضیه‌های پژوهش

1. میان محتوای موضوعی کتاب‌های منتشر شده در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی و مقالات این حوزه تفاوت معنی‌داری وجود دارد.
2. میان فراوانی منابع منتشره، از نظر جنسیت تولیدکنندگان تفاوت معنی‌داری وجود دارد.
3. میان منابع تألیفی و ترجمه‌ای در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی به لحاظ کمی تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

پیشینه ی پژوهش

یوسفی (1379) با هدف تعیین میزان پراکندگی و گرایش موضوعی مقالات فارسی منتشر شده در رشته‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی، با استفاده از روش تحلیل محتوی به بررسی 1777 عنوان مقاله‌ی فارسی منتشر شده، طی سال‌های 1377-1375 پرداخته است. به منظور تعیین خلاءهای موضوعی در مقالات فارسی تحت بررسی با 1032 عنوان مقاله پوشش داده شده در پایگاه اطلاعاتی ایزا طی سال‌های 1996-1998 میلادی با استفاده از روش تحقیق تطبیقی مقایسه شده‌اند.

نتایج این پژوهش از نقطه‌نظر گرایش‌های موضوعی مقالات فارسی منتشر شده نشان می‌دهد که موضوع‌های شبکه‌ها، سیستم‌های منطقه‌ای و کنسرسیوم‌ها، نرم‌افزار و برنامه‌نویسی، سخت‌افزار، تکثیر و چاپ، نشست‌ها و مبادلات شخصی و کتابخانه‌های دانشگاهی و تحقیقاتی دارای بیشترین گرایش موضوعی می‌باشند.

سپهر و شادمان (1385) پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای مقالات همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از سال 79 تا پایان سال 85» به انجام رسانیدند. در این پژوهش با روش تحلیل محتوا، میزان پراکندگی و گرایش موضوعی 47 عنوان مقاله ارائه شده در انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران طی سال‌های 79 الی 85 مورد سنجش قرار گرفت.

نتایج این پژوهش از نقطه‌نظر گرایش‌های موضوعی مقالات نشان می‌دهد که موضوع ذخیره و بازیابی اطلاعات با 24٪ بیشترین سهم را در مقالات داشته است. سپس موضوعات فناوری اطلاعات و ارتباطات با 18٪ و کلیات کتابداری و اطلاع‌رسانی با 16٪ در مرتبه‌های بعدی موضوعی قرار دارند. از لحاظ دوره زمانی نیز بیشترین فراوانی موضوعات با 44٪ مربوط به دوره اول یعنی 79 تا 82 بوده است. سهم مردان در ارائه مقالات 69٪ و سهم زنان 31٪ بوده است. از نقطه‌نظر وابستگی سازمانی، دانشگاه فردوسی مشهد با 37٪ بیشترین سهم را در ارائه مقالات داشته است. در استان‌ها نیز استان تهران با 40٪ بیشترین سهم ارائه مقالات را به خود اختصاص داده است.

عبدالمجید (1387) به بررسی تحلیلی مقالات تألیفی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در مجلات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی فارسی طی سال‌های 1379-1383 پرداخت. این پژوهش با بهره‌گیری از روش کتاب‌سنجی و تحلیل محتوا انجام گرفت. نتایج نشان می‌دهد از مجموع 553 مقاله‌ی تألیفی فارسی، بیشترین تعداد مقالات در بین دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی، با 87 مقاله به دانشگاه تهران بوده است.

موضوع «مواد و منابع» با 17.9 درصد بیشترین مقالات را داشته است. اکثر مقالات تألیفی مورد بررسی، مقالات یک نویسنده‌ای (معادل 81.92 درصد) بوده‌اند و تنها 18.08 درصد از مقالات با همکاری دو یا چند نویسنده نوشته شده‌اند.

سیدین (1388) با استفاده از سیاهه‌های واری به تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، اهواز و همدان از 1372 تا 1386 پرداخت. جامعه آماری مورد بررسی شامل 524 پایان‌نامه بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشترین تعداد پایان‌نامه مربوط دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و کمترین آنها در دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان بوده است. همچنین مقوله‌ی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی بیش از سایر مقوله‌ها و حفاظت و نگهداری از همه کمتر به کار گرفته شده است.

یونتار و یالواک (2000) تحقیقی را با هدف تحلیل محتوای مقالات پژوهشی در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشر شده در نشریه «ترکیش لایبررینشیپ»^۲، بین سال‌های 1952 تا 1994 در ترکیه صورت دادند. مقالات بر اساس پوشش موضوعی و روش پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند. از میان 817 مقاله منتشر شده در این نشریه، 644 مقاله به عنوان جامعه پژوهش مورد مطالعه قرار گرفتند.

از نظام رده بندی یارولین و واکاری^۳ برای طبقه بندی مقالات استفاده گردید. نتایج نشان داد بیشترین سهم گرایش موضوعی مقالات منتشر شده متعلق به مقوله‌هایی چون فناوری و سپس گردش مواد و امانت و نیز خدمات بوده است. همچنین روش تجربی بیشترین مورد استفاده در میان پژوهش‌های صورت گرفته دارا بود، روش مروری و تاریخی نیز در رتبه‌های بعدی قرار داشتند.

کوفوگیناکیس، اسلاتر و کروملی (2004) تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای تحقیقات کتابداری انجام دادند. هدف این مطالعه تحلیل محتوای پژوهش‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 2001 بود. روش پژوهش پیمایشی، روش گردآوری اطلاعات مشاهده مستقیم و ابزار گردآوری اطلاعات چک لیست بود. جامعه پژوهش شامل 2664 مقاله از 107 نشریه کتابداری بود. از بین این مقالات محققان هفت مقوله موضوعی را ارائه دادند که عبارتند از: دسترسی و بازیابی اطلاعات 314 مورد، مجموعه سازی 193 مورد، مدیریت 135 مورد، آموزش 95 مورد، مرجع 77 مورد و تاریخ کتابخانه‌ها و حرفه کتابداری 36 مورد، نویسندگان بیشتر مقالات از 61 کشور جهان بوده اند. 57 مقاله حاصل همکاری بین چند نویسنده از چند کشور مختلف بوده است.

آهارونی (2011) پژوهشی تحت عنوان حوزه‌های پژوهشی در کتابداری و اطلاع‌رسانی: تحلیل محتوای مقالات ده نشریه برتر در سال‌های 8-2007 ارائه داده است. وی در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و طرح رده بندی زینس^۴ به بررسی چکیده مقالات ده نشریه برتر علمی - پژوهشی از سراسر دنیا پرداخته است. پدید آورندگان این مقالات تمایل زیادی به هم‌تألیفی دارند. بیشترین پوشش موضوعی این مقالات به فناوری اطلاعات، روش‌شناسی و اطلاع‌رسانی مربوط می‌شوند. نویسندگان آمریکای شمالی و اروپایی پدید آورندگان هسته در نشریات پیشرو کتابداری و اطلاع‌رسانی محسوب می‌گردند.

تحلیل پیشینه‌ها نشان می‌دهد، در پژوهش‌های پیشین تمایل به فناوری اطلاعات (یونتار و یالواک 2000)، (آهارونی 1390)، ذخیره، دسترسی و بازیابی اطلاعات (کوفوگیناکیس، اسلاتر و کروملی 1383)، (سپهر و شادمان 1385)، کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی (سیدین 1388)، مواد و منابع (عبدالمجید 1387)، شبکه‌ها، سیستم‌های منطقه‌ای (یوسفی 1379) بیش از سایر موضوعات می‌باشد.

همچنین مشارکت مردان در تولید مقالات تخصصی بیش از زنان بوده است، یوسفی (1379)، سپهر و شادمان (1385). از سوی دیگر، نسبت بین مردان و زنان در زمینه پایان‌نامه‌ها، به شکل معکوس نشان داده شد، سیدین (1388).

در کنار پژوهش‌های انجام گرفته بر روی محتوای مقالات مندرج در نشریات تخصصی - تخصصی یوسفی (1379)، عبدالمجید (1387)، مقالات همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی سپهر و شادمان (1385) و پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری

1. Turkish Librarianship

3. Jarvelin and Vakkari Classification

4. Zins' classification scheme

و اطلاع‌رسانی سیدین (1388) ارائه پژوهشی روزآمد که علاوه بر تحلیل محتوای منابع فوق، کتب تخصصی حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی منتشره در داخل کشور را نیز مورد بررسی قرار دهد، لازم به نظر رسید.

روش پژوهش

این پژوهش به روش مطالعه‌ی سندی و تحلیل محتوا بر روی 78 عنوان کتاب و 247 مقاله منتشره در نشریات علمی - پژوهشی داخل کشور در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 صورت پذیرفت. کتاب‌هایی مورد بررسی قرار گرفتند که شامل حداقل یک یا بیش از یک موضوع از زیر شاخه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی باشند. همچنین مقالاتی که دارای جنبه‌ی پژوهشی بوده و نیز نوشته‌هایی که تحت عنوان سخن سردبیر در نشریات علمی - پژوهشی منتشر شده مورد مطالعه قرار گرفتند و از اخبار موضوعی و دیگر مطالب مندرج در این نشریات صرف نظر گردیده است.

مفاهیم و موضوعات کتب و مقالات استخراج شده در 17 مقوله الهام گرفته از چکیده‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی قرار داده شده و فراوانی موضوعات در هر یک از مقوله‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرند. همچنین مقالات و کتب به تفکیک جنسیت، ناشر و استان مربوطه طبقه‌بندی و فراوانی هر کدام در دسته‌های مختلف سنجش می‌شوند.

مقوله‌ها:

1. کتابداری و اطلاع‌رسانی
2. حرفه کتابداری
3. کتابخانه‌ها و مراکز منابع
4. استفاده از کتابخانه و مراجعان
5. مواد و منابع
6. سازمان کتابخانه
7. فناوری کتابخانه
8. خدمات فنی
9. ارتباط اطلاعاتی
10. کنترل کتابشناختی
11. رکوردهای کتابشناختی
12. ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری
13. فناوری اطلاعات و ارتباطات
14. خواندن
15. رسانه‌ها
16. دانش و آموختن
17. سایر

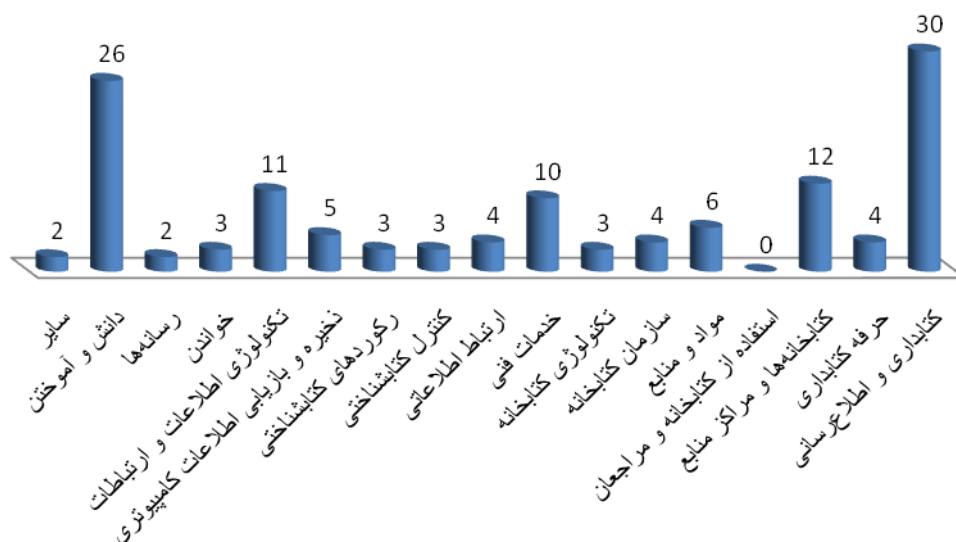
از طریق فهرست کتاب‌های انتشار یافته در زمینه کتابداری از پایگاه‌های اطلاعاتی ناشران، جستجو در بانک اطلاعاتی کتاب‌شناسی ملی ایران و خانه کتاب ایران و بهره‌گیری از پایگاه اطلاعاتی نشریات کل کشور، بانک اطلاعاتی سید و درگاه‌های اطلاعاتی تولیدکننده نشریات، فهرست مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی تهیه شد.

در جستجوهای صورت گرفته، همه کتاب‌ها و مقالات منتشر شده در مباحث کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 مورد بررسی قرار گرفته و گرایش‌های موضوعی بر اساس رده‌های مورد استفاده در کتاب چکیده پایان‌نامه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی تعیین گردیدند. به هر یک از عناوین یک کد موضوعی اختصاص داده شده که معرف گرایش موضوعی آن منبع است. فهرست کتاب‌ها و مقالات منتشر شده در نرم افزار Spss وارد شده و خروجی‌های توصیفی اعم از داده‌های وصفی و نمودارها و نیز تحلیل‌های آماری مربوط به پرسش‌ها و فرضیه‌ها توسط این نرم افزار صورت پذیرفت.

برای تجزیه و تحلیل یافته‌ها، اطلاعات گردآوری شده در نرم افزار Spss ورود اطلاعات شده است و برای هر کدام از پرسش‌های اساسی، نمودار و جدولی تهیه شد و بر اساس آن نمودارها، یافته‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و در پایان نتایج ارائه شده است. به منظور سنجش تفاوت محتوای کتب و نشریات تخصصی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی آزمون T مستقل مورد استفاده قرار گرفت. همچنین با توجه به نوع متغیرها، معنی‌داری تفاوت فراوانی منابع منتشره، از نظر جنسیت تولیدکنندگان و نیز فراوانی منابع تألیفی و ترجمه‌ای در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی با بهره‌گیری از آزمون T مستقل سنجش شد.

یافته‌های پژوهش

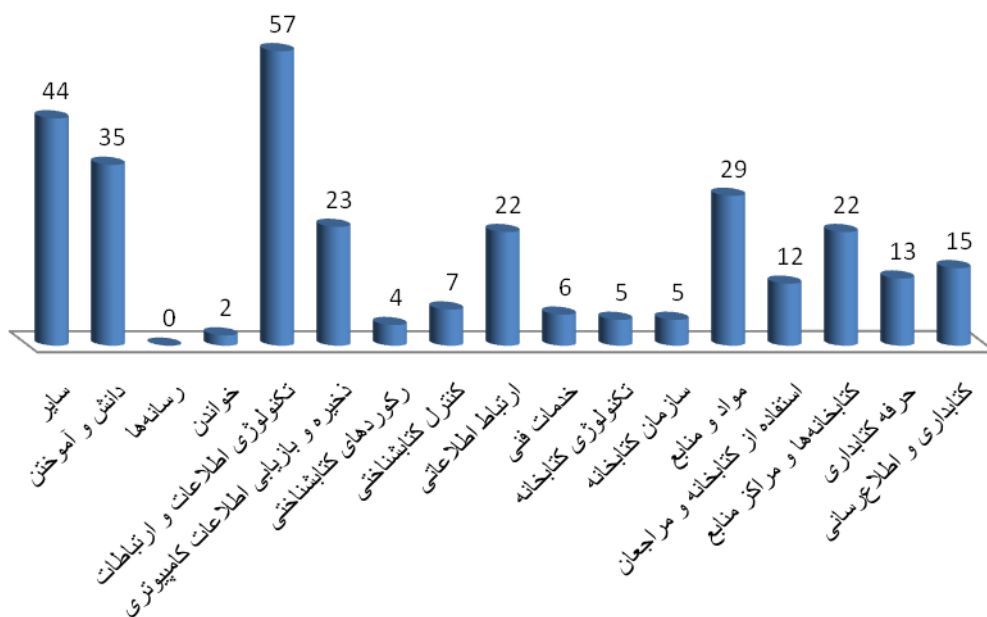
1. پاسخ به پرسش اول مبنی بر اینکه گرایش موضوعی کتاب‌ها چگونه است؟ برای تحلیل محتوای 78 کتاب مورد بررسی، 17 مقوله الهام گرفته از چکیده‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، انتخاب شدند. بیشترین گرایش موضوعی کتاب‌ها مربوط به کلیات کتابداری و اطلاع‌رسانی با فراوانی 23.4 درصد است. موضوع دانش و آموختن 20.3 درصد در رتبه دوم و کتابخانه‌ها و مراکز منابع 9.4 درصد در رتبه بعدی قرار دارد (نمودار 1).

نمودار 1: گرایش موضوعی در کتاب‌های تخصصی

2. پاسخ به پرسش دوم مبنی بر اینکه گرایش موضوعی مقالات چگونه است؟

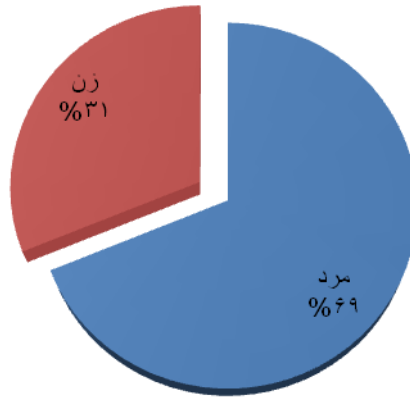
برای تحلیل محتوای 247 مقاله مورد بررسی، 17 مقوله الهام گرفته از چکیده‌نامه‌های علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، انتخاب شدند. بیشترین گرایش موضوعی مقالات مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات 19.1 درصد است. دسته موضوعی سایر با 13.1 درصد در رتبه دوم و دانش و آموختن در رتبه بعدی قرار دارد (نمودار 2).

نمودار 2: گرایش موضوعی در مقالات تخصصی

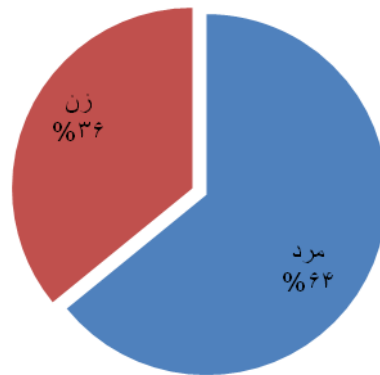
3. پاسخ به پرسش سوم مبنی بر اینکه میزان مشارکت مردان و زنان در تولید کتاب‌های منتشر شده در سال 1390 چگونه است؟

از مجموع 93 نویسنده و مترجم، 69 درصد از مشارکت‌کنندگان در تولید کتاب‌ها را مردان و 31 درصد را زنان تشکیل داده‌اند (نمودار 3).

نمودار 3: میزان مشارکت مردان و زنان در تولید کتاب‌های منتشر شده

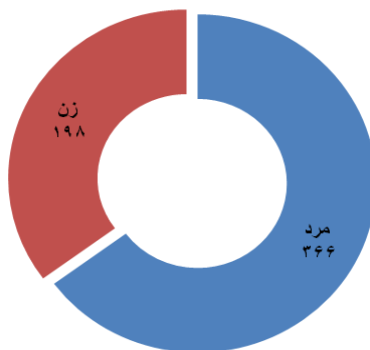
4. پاسخ به پرسش چهارم مبنی بر اینکه میزان مشارکت مردان و زنان در تولید مقالات منتشره در سال 1390 چگونه است؟ از مجموع 471 پدیدآور، 62 درصد از مشارکت‌کنندگان در تولید مقالات منتشره را مردان و 38 درصد را زنان تشکیل داده‌اند (نمودار 4).

نمودار 4: میزان مشارکت مردان و زنان در تولید مقالات منتشر شده

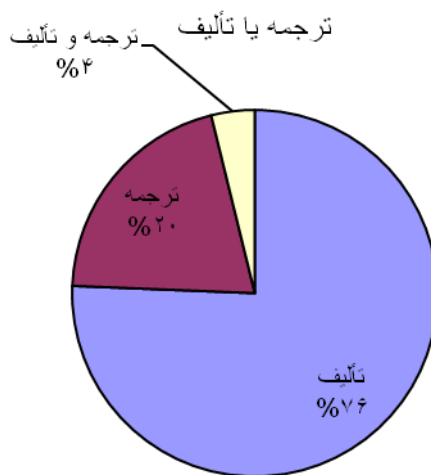
5. پاسخ به پرسش پنجم مبنی بر اینکه میزان مشارکت مردان و زنان در تولید منابع تخصصی منتشره (اعم از کتاب‌ها و مقالات) حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 چگونه است؟

از مجموع 564 پدیدآور، در مجموع 65 درصد (معادل 366 نفر) از مشارکت کنندگان در تولید کتاب‌ها و مقالات را مردان و 35 درصد (معادل 198 نفر) را زنان تشکیل داده‌اند (نمودار 5).

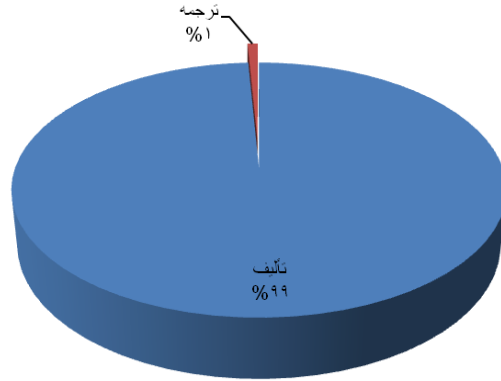
نمودار 5: میزان مشارکت مردان و زنان در تولید منابع تخصصی منتشر شده

6. پاسخ به پرسش ششم مبنی بر اینکه میزان تألیفی یا ترجمه‌ای بودن کتاب‌ها چگونه است؟ 59 کتاب (76 درصد) به صورت تألیفی نگارش شده، 3 کتاب (4 درصد) هم ترجمه و هم تألیف بوده و 16 کتاب (20 درصد) نیز به صورت ترجمه منتشر شده است (نمودار 6).

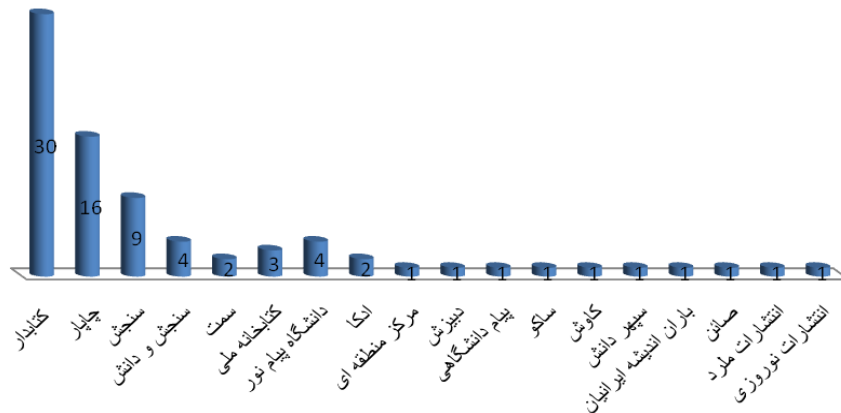
نمودار 6: میزان تألیفی یا ترجمه‌ای بودن کتب منتشر شده

7. پاسخ به پرسش هفتم مبنی بر اینکه میزان تألیفی یا ترجمه‌ای بودن مقالات چگونه است؟ 245 مقاله (99 درصد) به صورت تألیفی نگارش شده، 2 مقاله (1 درصد) نیز به صورت ترجمه منتشر شده است (نمودار 7).

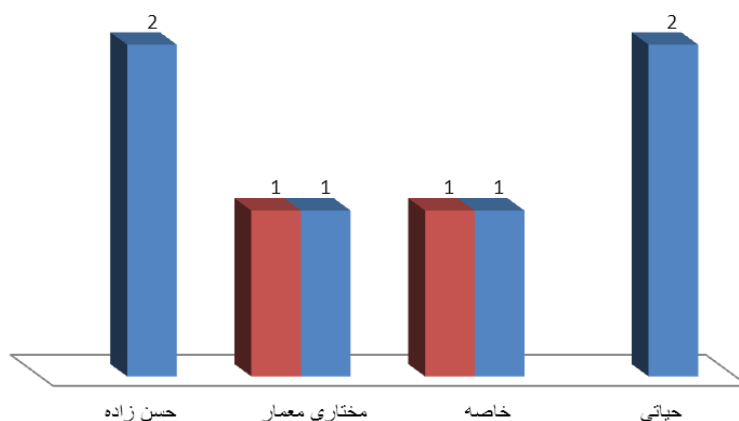
نمودار 7: میزان تألیفی یا ترجمه‌ای بودن مقالات منتشر شده

8. پاسخ به پرسش هشتم مبنی بر اینکه کدام ناشر در انتشار کتاب‌های تخصصی نقش بیشتری داشته‌اند؟ از میان 78 کتاب تخصصی، نشر کتابدار با 23.5 درصد رتبه اول سهم انتشار کتب را دارا است. انتشارات چاپار با 18.4 درصد در رتبه دوم و نشر سنجش (10.3 درصد) در رتبه سوم قرار دارند (نمودار 8).

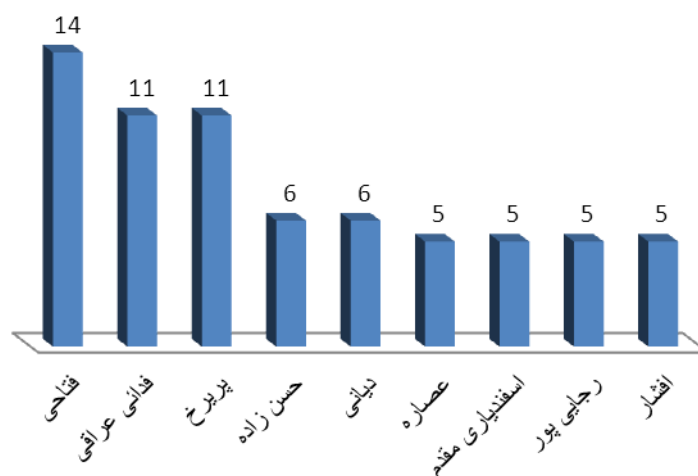
نمودار 8: میزان مشارکت ناشران در انتشار کتاب‌های تخصصی

9. پاسخ به پرسش نهم مبنی بر اینکه فعال‌ترین پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه کتاب چه کسانی هستند؟ علی‌اکبر خاصه 1 تألیف و 1 ترجمه، حسین مختاری معمار 1 تألیف و 1 ترجمه، زهیر حیاتی 2 تألیف، محمد حسن‌زاده 1 تألیف و 1 هم‌تألیفی فعال‌ترین نویسندگان در زمینه کتاب‌های تخصصی هستند (نمودار 9).

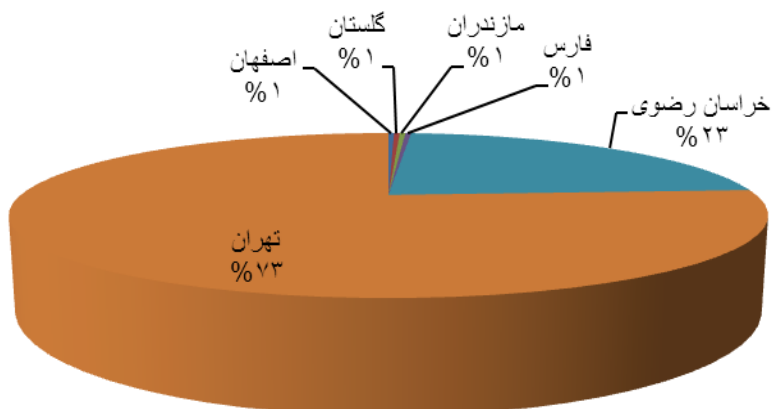
نمودار 9: میزان مشارکت پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه کتب تخصصی

10. پاسخ به پرسش دهم مبنی بر اینکه فعال‌ترین پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه مقالات چه کسانی هستند؟ رحمتا... فتاحی با 14 مقاله، غلامرضا فدائی و مهری پریرخ با 11 مقاله، حسن‌زاده با 6 مقاله، دیانی با 5 مقاله تألیفی و 1 مقاله ترجمه‌ای، فریده عصاره، علیرضا اسفندیاری مقدم، سعید رجایی پور، ابراهیم افشار با 5 مقاله پرکارترین نویسندگان در زمینه کتاب‌های تخصصی هستند (نمودار 10).

نمودار 10: میزان مشارکت پدیدآورندگان در زمینه تألیف و ترجمه مقالات تخصصی

11. پاسخ به پرسش یازدهم مبنی بر اینکه میزان مشارکت استان‌ها در تولید منابع منتشره حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 چگونه است؟ بیشترین کتاب‌ها و مقالات در استان تهران 73 درصد و پس از آن استان خراسان رضوی 23 درصد و چهار استان دیگر در رتبه‌های بعدی است. (نمودار 11).

نمودار 11: میزان مشارکت استان‌ها در تولید منابع منتشره حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی

آزمون فرضیه‌ها:

1. برای آزمون فرضیه نخست مبنی بر این که میان محتوای کتاب‌های منتشر شده کتابداری و اطلاع‌رسانی و مقالات تفاوت معنی‌داری وجود دارد، محتوای کتب و مقالات مجلات مورد ارزیابی قرار گرفت و در 17 مقوله تقسیم‌بندی گردید. میانگین نمره مقیاس محتوای کتب 7.35 و مقالات 18.59 محاسبه گردید. سپس با بهره‌گیری از آزمون T مستقل، معنی‌داری تفاوت میان محتوای کتب و مقالات سنجش شد. با sig معادل 0/021 که کمتر از 0/05 بوده و معنی‌داری تفاوت را نشان می‌دهد. لذا، فرضیه اول پژوهش مورد تأیید قرار می‌گیرد.
2. برای آزمون فرضیه نخست مبنی بر این که میان فراوانی منابع منتشره توسط جنسیت‌های مختلف تفاوت معنی‌داری وجود دارد، نویسندگان و مترجمین این آثار به تفکیک جنسیت بررسی شدند و در قالب نمودار به شکل جداگانه ارائه گردیدند. میانگین نمره مقیاس مربوط به آثار مردان 270 و زنان 191 محاسبه گردید. سپس با بهره‌گیری از آزمون آماری T مستقل، معنی‌داری تفاوت میان متون منتشر شده توسط محققان زن و مرد مورد سنجش قرار گرفت. حاصل آزمون مورد نظر، با Sig معادل 0/015 معنی‌داری تفاوت را نشان داد. بنابراین دومین فرضیه نیز مورد تأیید قرار گرفت.
3. به منظور آزمون نمودن سومین فرضیه، تفاوت معنی‌داری میان منابع تألیفی و ترجمه‌ای به لحاظ کمی وجود دارد، آثار مختلف به تفکیک تألیفی یا ترجمه‌ای، تقسیم‌بندی و تحلیل گردیدند. میانگین نمره مقیاس مربوط به آثار تألیفی 53 و ترجمه‌ای 29 محاسبه شد. سپس با استفاده از آزمون مناسب، T مستقل، معنی‌داری تفاوت میان آنها مورد ارزیابی قرار گرفت. حاصل آزمون مورد نظر، با Sig معادل 0 (صفر) معنی‌داری تفاوت را نشان داد.

بحث و نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق، به طور کلی، نشان می‌دهد که طی سال گذشته، 245 مقاله تألیفی و 2 مقاله در قالب ترجمه در نشریات علمی-پژوهشی ارائه شده است. در مقالات ترجمه‌ای اندیشه و تفکر مؤلف به زبان مقصد تبدیل می‌شود، ولی در مقالات تألیفی متخصصان با توجه به نیاز جامعه به تألیف همت می‌گمارند. قبول مقالات تألیفی از سوی نشریات کتابداری و اطلاع‌رسانی نشان‌دهنده توجه مسئولان علمی آن‌ها به اصیل بودن و کاربردی بودن مقالات است.

همچنین در سال 1390، 59 کتاب به شکل تألیف، 16 کتاب ترجمه محض و 3 مورد نیز به شکل ترکیبی در داخل کشور منتشر گردیده است. این تفاوت نشان‌دهنده توجه پژوهشگران و پدیدآورندگان کتب تخصصی به اصیل و کاربردی بودن این منابع است. از میان مؤلفان و مترجمان کتاب 69 را مردان و 31 را زنان، و نیز 62 درصد ارائه‌دهندگان مقالات را مردان و 38 درصد را زنان تشکیل می‌دهند، که نشان‌دهنده پایین بودن نسبی میزان مشارکت زنان می‌باشد. بنابراین از زنان انتظار می‌رود با توجه به اینکه در جامعه کتابداری اکثریت را تشکیل می‌دهند، میزان مشارکتشان را در تألیف و انتشار افزایش دهند. همچنین بیشتر بودن میزان مشارکت زنان در پدید آوردن مقالات در قیاس با کتب، می‌تواند ناشی از حضور بیشتر ایشان در مراحل تحصیلات تکمیلی و اجباری بودن درج مقاله برای فارغ‌التحصیلان این رشته باشد.

فتاحی با تعداد چهارده مقاله بیشترین تعداد مقاله را دارا است، فدائی عراقی و پریخ با 11 مقاله و حسن‌زاده و دیانی نیز با 6 مقاله در رتبه‌های بعد قرار دارند. حیاتی و حسن‌زاده هر یک با دو تألیف و خاصه و مختاری معمار هر کدام با یک تألیف و ترجمه پرکارترین پژوهشگران در زمینه نشر کتب تخصصی بودند. با توجه به اینکه یادداشت‌های علمی سردبیران مجلات تخصصی نیز در جامعه آماری پژوهش مورد بررسی قرار گرفتند، بالا بودن نسبی رتبه ایشان امری طبیعی به نظر می‌رسد.

در بین استان‌ها، استان تهران 73 درصد از کل منابع را منتشر نموده و خراسان رضوی با 23 درصد رتبه بعدی را به خود اختصاص دارد. از آنجا که مراکز دانشگاهی و تحقیقاتی در حوزه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در استان تهران و پس از آن مشهد مقدس نسبت به دیگر استان‌ها بیشتر است، این وضع دور از انتظار نیست.

جهت تعیین گرایش موضوعی کتب و مقالات مذکور، 17 مقوله که الهام گرفته از چکیده‌نامه علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی است انتخاب شدند. بیشترین گرایش‌های موضوعی در مباحث کلی مربوط به موضوع «فناوری اطلاعات و ارتباطات» است.

سمت‌گیری مقالات در موضوع‌هایی چون فناوری اطلاعات و ارتباطات نشان‌دهنده تأثیر رایانه و تحول فناوری اطلاعات بر فعالیت‌های پژوهشی حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی است. در زمینه موضوعاتی چون رسانه، رکوردهای کتاب‌شناختی و سازمان کتابخانه مقاله‌های کمتری ارائه شده است.

درست است که امروزه با ورود رایانه و شبکه‌ها، حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی متحول شده، ولی شایسته است محققان رشته در روال برنامه‌های خود از لحاظ مباحثی که برای مقالات و کتاب‌ها در نظر گرفته می‌شود تجدیدنظر نموده و مباحث دیگر مرتبط با این رشته را نیز در نظر بگیرند و تنوع لازم را در آن‌ها ایجاد نمایند.

در خصوص کتب نیز به موضوعات کتابداری و اطلاع‌رسانی و دانش، بیش از سایر موضوعات عنایت شده و موضوعاتی چون استفاده از منابع و مراجع، رسانه‌ها و خواندن، کمتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. قرار گرفتن مقوله کتابداری و اطلاع‌رسانی در جایگاه اول را می‌توان حاکی از نوعی آگاهی در باب مباحث نظری، تأمل‌ها و تردیدها دانست که در هر رشته‌ای می‌تواند به رشد علمی و ارتقای مبانی آن منجر شود.

همچنین گرایش به مقوله دانش و زیرشاخه‌های آن بیانگر رویکرد محققان و پدیدآورندگان کشور به حوزه مدیریت دانش، سازماندهی دانش و مدیریت اطلاعات است که به نوعی کارکردهای نوین رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی در عصر انفجار اطلاعات را یادآور می‌گردد.

جامعه آماری این پژوهش به کتب و مقالات تخصصی در یک سال خاص (1390) مربوط است، در حالی که در پژوهش‌های مشابه محتوای کتاب‌ها مورد بررسی قرار نگرفته بود. یوسفی (1379) مقالات فارسی بین سال‌های 1375 تا 1377، سپهر و شادمان (1385) مقالات همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران بین سال‌های 1379 تا 1385، عبدالمجید (1387) مقالات تألیفی در مجلات علمی - پژوهشی و علمی - ترویجی فارسی طی سال‌های 1379-1383 و سیدین (1388) پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی موجود در دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، اهواز و همدان از 1372 تا 1386 را مورد بررسی قرار داده‌اند.

با توجه به پژوهش یوسفی (1379) مقالات مرتبط با حوزه‌ی فناوری اطلاعات و ارتباطات دارای بیشترین گرایش موضوعی بوده و با نتایج پژوهش حاضر همخوانی دارد. در پژوهش سپهر و شادمان (85) ذخیره و بازیابی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و کلیات کتابداری و اطلاع‌رسانی به ترتیب بیشترین موضوعات را شامل می‌شود که در فناوری اطلاعات و ارتباطات و ذخیره و بازیابی با یافته‌های پژوهش حاضر هم‌خوانی و تنها در حوزه کلیات تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. این امر بر کاهش توجه پدیدآورندگان به کلیات کتابداری و اطلاع‌رسانی در سال 1390 دلالت می‌نماید.

عبدالمجید (1387) مواد و منابع، حرفه کتابداری و رکوردهای کتاب‌شناسی را از موضوعات عمده برشمرده است در حالی که فناوری اطلاعات و ارتباطات بیشترین پوشش موضوعی مقالات را در این پژوهش به خود اختصاص داد. تفاوت موجود بین گرایش موضوعی مقالات سال‌های 1379 تا 1383 و مقالات 1390 نشان از تغییر نگرش و رویکرد پدیدآورندگان این آثار به فراخور زمان و شرایط نگارش آن‌ها و توجه بیشتر محققان به مقوله فناوری اطلاعات در سال‌های اخیر است.

سیدین (1388) کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی، فناوری اطلاعات و ارتباطات و اطلاع‌یابی را از عمده گرایش‌های موضوعی پایان‌نامه‌های مورد بررسی اعلام نمود، که در نخستین موضوع، فراوانی قابل ذکری را نسبت به موضوعات مقالات و کتب سال 1390 نشان می‌دهد که می‌توان آن را ناشی از گرایش ویژه دانشجویان و اساتید راهنمای دانشگاه‌های مورد بررسی به مقوله‌ی کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی و مسئله محور بودن آن برای پدیدآورندگان دانست.

میزان مقالات و آثار تألیفی در پژوهش‌های پیشین، یوسفی (1379) با 71 درصد و سپهر و شادمان (1385) با 97.8 درصد، که این آمار در پژوهش حاضر 99 درصد برای مقالات و 67 درصد برای کتاب‌ها محاسبه گردید. لذا، در عین هم‌خوانی با یافته‌های

پژوهش نشان می‌دهد در سال‌های اخیر کاهش قابل ملاحظه‌ای در زمینه ترجمه و افزایش توجه به مسائل و نیازهای بومی به وجود آمده است.

مطابق با نتایج این پژوهش، و منابع پیشین شامل یوسفی (1379) با 62.4، سپهر و شادمان (1385) با 69 درصد مشارکت مردان در تولید مقالات تخصصی بیش از زنان بوده است. در پژوهش حاضر نیز 62 درصد از مشارکت‌کنندگان در تولید مقالات منتشره را مردان و 38 درصد را زنان تشکیل داده‌اند. این رقم در تولید و نشر کتاب‌ها به ترتیب 69 درصد برای مردان و 31 درصد مربوط به زنان می‌باشد، اما در رابطه با پایان‌نامه‌ها، 63.4 درصد توسط زنان و 36.6 درصد توسط مردان به رشته تحریر درآمده است (سیدین 1388). علت این تفاوت آشکار را می‌توان در بالا بودن نسبی تعداد بانوان در مقاطع تحصیلات تکمیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد تحلیل نمود.

پیشنهادها

- برای تعیین اولویت‌های پژوهشی در حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی، نیازسنجی دقیق و جامعی از متخصصان، پژوهشگران، اساتید و دانشجویان صورت پذیرد؛
- با دیدی جامع و کل‌نگر به ماهیت حوزه و پیوندهای درون و میان رشته‌ای در انتخاب موضوعات، در خصوص مباحث فلسفی کتابداری، پژوهش‌های بنیادی و مباحث نظری آن پژوهش‌هایی انجام شود؛
- تحلیل پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های دولتی به منظور ارزیابی حوزه‌های موضوعی مورد بررسی و مقایسه با سایر تولیدات علمی در داخل و خارج انجام گیرد.

منابع

- آذرنگ، عبدالحسین (1378). *شماره‌ای از انتشار کتاب در ایران*. تهران: کتابدار.
- حری، عباس (1379). بررسی فعالیت‌های علمی پژوهشی اعضای هیأت علمی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران تا پایان سال 1378. *فصلنامه کتاب*، (42).
- سپهر، فرشته؛ شادمان فر، سمانه (1385). تحلیل محتوای مقالات همایش‌های انجمن کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران از سال 1379 تا پایان سال 1385. *فصلنامه دانش شناسی*، (4).
- سیدین، مهرداد؛ باب الحوائجی، فهیمه (1388). تحلیل محتوای پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی واحدهای تهران شمال، علوم و تحقیقات تهران، علوم و تحقیقات اهواز و همدان در سال‌های 1372-1376. *پیام کتابخانه*، (56).
- صدیق سروستانی، رحمت اله (1375). *کاربرد تحلیل محتوی در علوم اجتماعی*، نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران، دوره جدید شماره 8.
- عبدخدا، هیوا؛ قاضی میرسعید، جواد؛ نوروزی، علیرضا (1388). مطالعه تطبیقی پوشش مجلات علمی- پژوهشی انگلیسی زبان ایرانی در پایگاه‌های استنادی وب.آف.سانیس و اسکوپوس در فاصله سال‌های 2005-2009. *فصلنامه اطلاع‌شناسی*، (2).
- عبدالمجید، امیرحسین (1387). بررسی مقالات تألیفی حوزه‌ی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مجلات فارسی علوم انسانی و اجتماعی. *فصلنامه کتاب*، (3).
- ملیح، سعید (1376). *تحلیل محتوای مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی در نشریات ادواری فارسی منتشر شده در سال‌های 1370-1374*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران.
- یوسفی، احمد (1379). مقایسه گرایش موضوعی مقالات کتابداری و اطلاع‌رسانی ایران و پایگاه اطلاعاتی ایزا در سال‌های 1375 تا 1377. *فصلنامه کتاب*، (4).
- Aharony, Noa (2011). Library and Information Science research areas: A content analysis of articles from the top 10 journals 2007-2008. *Journal of Librarianship and Information Science*. 44,(13).

- Cano, V. (1999). Bibliometric overview of library and information science research in Spain. *Journal of the American Society of Information Science*, 50 (8), 675-680.
- Huanwen, C. (1996). A bibliometric study of library and information research in China. *Asian Libraries*, 5 (2), 30-45.
- Jarvelin, K. (1993). The evaluation of library and information science 1965-1985: a content analysis of journal articles. *Information Processing and Management*, 29 (1), 129-144.
- Koufogiannakis, D; Slater, Linda; Crumley, Ellen (2004). A Content Analysis of Librarianship Research. *Journal of Information Science*, 30(3).
- Kochen, Manfred. *The Growth of Knowledge*. New York: John Wiley & Sons, 1967). P. 152.
- Yontar, A. (2000). Problems of library and information science research in Turkey: a content analysis of journal articles 1952-1994. *IFLA Journal*, 26 (1), 39-51.
- Ziman, J. M. (1968). *Public Knowledge*. London: Cambridge University, 125